

PÅFÖLJD FÖR BROTT BETÄNKANDE AV DEN SVENSKA FÄNGELSESTRAFF- KOMMITTÉN (SOU 1986: 13-15)¹

AV CARL-JOHAN COSMO

Jag avser inte att närmare redogöra för kommitténs förslag. Dessa får den intresserade läsa sig till i betänkandet. Jag skall endast översiktligt redovisa vissa huvudtankar i förslagen och exemplifiera dessa.

I och med att fängelsestraffkommittén nu avlämnat sitt huvudbetänkande har huvuddelen av det kriminalpolitiska utredningsarbete som startades i början av 1970-talet avslutats. Det kan därför finnas skäl att göra en liten historisk återblick. Redan under 1960-talet hade omfattande kritik riktats mot brottsbalkens påföljdssystem. Förslag fördes fram om att en ny strafflagberedning skulle tillsättas med ett brett utredningsmandat. I januari 1974 bestämde sig emellertid dåvarande justitieministern Lennart Geijer för att ge Brottsförebyggande rådet uppdraget att förbereda utredningsarbetet och att målet skulle vara att gå fram med delreformer. I olika etapper har sedan delar av påföljdssystemet utretts och delvis reformerats. Det förslag som nu föreligger får ses som slutetappen i det utredningsarbete som Lennart Geijer initierade.

Om man ser tillbaka kan man kanske kritisera att det inte från början togs ett stort och samordnat grepp. Det är således lätt att kritisera den bristande överensstämmelse som finns mellan påföljdernas utformning och det förslag fängelsestraffkommittén nu lägger fram. Det finns vidare i vissa avseenden klara ideologiska skillnader mellan t. ex. förslagen från frivårdskommittén (SOU 1981: 90 och 1984: 32) och fängelsestraffkommittén. Samtidigt har metoden att använda dellösningar medfört betydande fördelar. Vi har kunnat reformera skyddstillsynen. Vi har genom en reform vad gäller villkorlig frigivning i väsentlig grad minskat antalet intagna på kriminalvårdsanstalterna. I detta perspektiv tror jag att man måste säga att den väg Lennart Geijer valde har visat sig vara den mest lyckosamma, ja kanske den enda framkomliga för att inom rimlig tid åstadkomma förändringar.

Straffsystemets ändamål och effekter

Straffsystemets ändamål är att påverka normefterlevnaden. I den allmänna debatten knyts ofta mycket stora förhoppningar till att man genom olika åtgärder inom påföljdssystemets ram skall kunna påverka graden av normefterlevnad. Under olika perioder har krav på strängare straff, ökad kontroll, individuella vårdåtgärder eller

1. Föredrag hållet den 17. april 1986 vid den Svenska Kriminalitetsföreningens årsmöte.

inkapacitering förts fram som »kungsvägen« till minskad brottslighet. Det måste emellertid nu stå klart för alla som närmare satt sig in i problematiken att straffsystemet är av begränsad betydelse för den allmänna brottsnivån i samhället.

Det är i stället andra faktorer och främst då den samhälleliga strukturen som är av avgörande betydelse för brottslighetens utveckling. Den ökade brottsligheten sammanhänger med att möjligheterna att begå brott har ökat markant. Bilismen har varit en brottsbefrämjande faktor. Sambandet mellan befolkningstäthet och brottslighet är klart. Den ökade koncentrationen av befolkningen till städer och tätorter har säkerligen haft en brottshöjande effekt. Även befolkningsstrukturen och då främst andelen ungdomar i brottsbenägen ålder har stor betydelse.

Det är samtidigt nödvändigt att understryka att trots betydande insatser inom t.ex. social- och arbetsmarknadspolitiken har den negativa brottsutvecklingen fortgått. Detta innebär att förbättrade ekonomiska och sociala förhållanden allmänt sett inte medför minskad brottslighet. De förhoppningar som under en lång följd av år knutits till insatser av denna art måste tyvärr anses grusade.

Straffsystemet fyller emellertid en viktig funktion oberoende av de eventuella brottsförebyggande effekterna. Påföljdssystemet är således av stor betydelse för tilltron till rättsväsendet – man kan också säga för den allmänna laglydnaden. Det är därför viktigt att rättvisa, förutsägbarhet och lika behandling blir viktiga inslag i straffsystemet. Det är också, inte minst i dessa dagar, viktigt att samhället, genom utformningen och handhavandet av straffsystemet, visar att det står på den skadelidandes sida i konflikten mellan honom och gärningsmannen.

Straffsystemets huvuduppgift är således självfallet att motverka brott. I detta avseende finns inga grundläggande skillnader mellan fängelsestraffkommitténs förslag och brottsbalken. Däremot anser kommittén att brottsbalken ger uttryck för orealistiska förväntningar på effekterna av straffsystemet. Det är vidare så att de allmän- och individualpreventiva överväganden som ligger till grund för brottsbalken synes svåra att förena i ett konsekvent straffsystem. Detta visar inte minst utformningen av 1 kap. 7 § brottsbalken.

Pängelsestraffkommittén överväger preventionsteorierna i tre olika led. Det första ledet avser preventionsteoriernas betydelse vid beslutet om kriminalisering. Det andra avser betydelsen vid påföljdsbestämningen och det tredje betydelsen vid verkställigheten.

Vid beslutet om *kriminalisering* är de allmänpreventiva övervägandena av grundläggande betydelse. Härför talar sunt förnuft. Det krävs ingen vetenskaplig bevisning om detta. Om man inte tror att man uppnår någon effekt genom ett beslut om kriminalisering finns det all anledning att avstå från beslutet. Samtidigt är det självklart att i detta skede kan inte individualpreventiva överväganden ges någon betydelse. Ett beslut att kriminalisera en viss gärning kräver samtidigt ett beslut om en viss straffskala. Vid detta beslut är det brottets straffvärde som skall vara avgörande.

de. Straffskalan skall ej utformas under åberopande av allmänpreventiva eller individualpreventiva effekter.

Nästa led är *påföljdsbestämningen* i det enskilda fallet. Påföljdsbestämningen består utav två moment – straffmätning och val av påföljd. Jag börjar med *straffmätningen*. Vid denna skall enligt kommittén allmänpreventiva överväganden inte ha någon självständig betydelse. Det är enligt kommittén fel att en domstol i ett visst enskilt fall i avskräckande syfte ger ett strängare straff än vad brottet eljest skulle anses vara värt. Det är primärt brottets svårhet som skall bestämma straffets höjd. Ej heller individualpreventiva överväganden skall enligt kommittén utgöra självständig grund för straffmätningen i ett enskilt fall. Det finns inte någon rimlig möjlighet för en domstol att i ett enskilt fall förutse att en längre anstaltsvistelse än vad straffets svårhet kräver kommer att ha en ökad preventiv effekt.

Kommittén understryker samtidigt att stor hänsyn skall tas till personliga förhållanden. Förslaget vidgar väsentligt möjligheterna för sådant hänsynstagande. Men det sker inte utifrån ett effektresonemang. Kommitténs inställning är den att ett straff utdömt enbart efter brottets svårhet i många fall helt enkelt skulle framstå som orättvist hårt. Domstolen skall emellertid inte göra någon bedömning av hur betydelsefull för en fortsatt laglydnad som en viss sänkning av straffet är. Den skall inte heller överväga vilket straff som behövs för att avskräcka den dömda.

Inte heller inkapacitering accepteras av kommittén som en grund för straffmätningen. Skälen härför är flera. Det är således tveksamt om man genom inkapacitering av ett visst antal »brottsbenägna« kan uppnå några brottsminskande effekter. Denna grupp måste göras mycket stor för att en påtaglig verkan skall erhållas. Vidare talar rättvisesynpunkter starkt mot ett inkapaciteringsresonemang. Den grundläggande frågan vid en diskussion om inkapacitering är med vilken grad av säkerhet det är möjligt att identifiera personer som kommer att begå brott i framtiden. Forskningsresultat visar att förutsägelser om individuella återfallsrisker är mycket osäkra – för att inte säga omöjliga att göra. Det är enligt kommittén otänkbart att inom ramen för den sedvanliga straffmätningen öppna möjligheter till att ta hänsyn till intresset av inkapacitering i det enskilda fallet.

Jag övergår härnäst till *påföljdsvalet*. Brottsbalken bygger här i stor utsträckning på individualpreventiva motiv. En konsekvens av detta tänkande är att de icke frihetsberövande påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn anses jämställda i svårhetshänseende med påföljden fängelse. Systemet innebär att lika klandervärda beteenden kan få olika påföljder. Kommittén ansluter sig inte till detta sätt att tänka. Kommittén anser att ej heller vid påföljdsvalet skall ett individual – eller allmänpreventivt resonemang föras i det enskilda fallet. Och kommittén anser också att fängelse alltid är en svårare påföljd än de icke frihetsberövande påföljderna villkorlig dom och skyddstillsyn. Kommittén försöker också i lag precisera när fängelse skall användas. Fängelse skall enligt förslaget användas om gärningen har betydande

straffvärde. Därtill skall fängelse användas om det finns särskilda skäl med hänsyn till brottets art eller den tilltalades tidigare brottslighet. Självfallet skall även vid påföljdsvalet hänsyn tas till omständigheter med anknytning till den tilltalades person men det viktiga är att domstolen inte skall göra någon prognos i det enskilda fallet. Forskningsresultat visar att en sådan prognos är mycket osäker. Kommittén ger i stället i lag domstolen vägledning för hur de enskilda fallen skall hanteras. Kommittén anser att därigenom kommer omständigheter som är hänförliga till den tilltalades person att bli bättre tillgodosedda än för närvarande.

Det tredje ledet i hanteringen av påföljdssystemet är *verkställigheten av påföljden*. I detta skede anser kommittén att det är viktigt att vård- och behandlingssynpunkter ges ett betydande utrymme. Det är på verkställighetsnivån som man verkligen har förutsättningar för en individualiserad behandling. Här har alltså behandlingstanken en stor betydelse. Men samtidigt som vård- och behandlingsaspekter i allmänhet talar för en lindrigare verkställighet kan intresset av inkapacitering tala i motsatt riktning. Också sådana synpunkter bör kunna beaktas på verkställighetsplanet. Kommittén betonar också vikten av att kriminalvården får resurser för sitt behandlingsarbete. Det rör sig här ofta om personer som allmänt sett är svaga och har svårt att hävda sig i samhällsdebatten. Inte minst i tider av allmän åtstramning finns det stora risker för att de fängelsedömda kommer att sättas på undantag. Kommittén ser det som en test på samhällets beslutsfattare att de ej faller undan för sådana tendenser.

Straffnivå

En viktig del av fängelsestraffkommitténs utredningsarbete har avsett frågan om möjligheterna att minska användningen av fängelsestraff. Kommittén har – kanske till mångas förvåning – funnit att inte sedan mitten av 1800-talet har vi dömt till så många frihetsstraff som vi gör för närvarande. En internationell jämförelse visar också att Sverige inte, som många tror, använder frihetsstraff mera sällan än övriga länder eller att strafftiderna i vårt land är speciellt korta. Kommittén menar att forskningen har visat att det inte finns någon tendens till att en hög straffnivå i ett samhälle leder till en låg brottsnivå. Den som påstår att en ökad användning av frihetsstraff leder till minskad brottslighet – dvs. är ett effektivt vapen i kampen mot brottsligheten – har bevisbördan. I ett samhälle som det svenska där den sociala välfärden tillmäts en stor betydelse är det orimligt sätta in ökade frihetsinskränkningar mot just den del av befolkningen som redan är mest utslagen. Mot en ökad användning av frihetsstraff talar också det förhållandet att det rent allmänt finns en tendens i samhället att minska användningen av frihetsberövande. Detta gäller t. ex. inom socialvård och inom den psykiatriska vården. Beaktas skall också att år 1983 genomfördes en begränsad men trots allt inte obetydlig minskning av frihets-

straffens användning i vårt land. Det finns inget belägg för att detta ledde till en högre brottslighet.

Det är samtidigt viktigt att allmänheten behåller sitt förtroende för rättssystemet. Vi måste bevara känsla av att vi lever i ett rättssamhälle. Det är därför viktigt att påföljderna ligger på en nivå som kan anses tillräcklig. Kommittén tror emellertid att det viktigaste är att det verkligen händer någonting. Framför allt är det viktigt att upptäckrisken är hög men också att straffet kommer snabbt. Straffets längd blir ofta av underordnad betydelse. I avvägningen beaktar kommittén självfallet även att vi alla är oroad av det förhållandet att de grova brotten som tidigare haft en oförändrad nivå under cirka 100 år från och med år 1950 ökat betydligt.

Mot denna bakgrund förordar kommittén en något minskad användning av fängelsestraffet. Vi har beräknat att våra förslag skulle medföra en minskning med ca 300 årsplatser.

Målsäganden

Kommittén poängterar att en viktig förutsättning för ett humant straffsystem är att samhället ställer upp på målsägandens sida. Kommittén påpekar att här finns för närvarande stora brister. Ett viktigt led i ett fortsatt kriminalpolitiskt utvecklingsarbete är därför att målsägandeintressena beaktas på ett bättre sätt än nu sker. Det har inte ingått i utredningsuppdraget att närmare ge förslag i detta avseende men kommittén visar på ett stort antal förändringar i lagstiftningen som skulle kunna medverka till att stärka målsägandens intressen. Som exempel på sådana förslag vill jag nämna följande. Skadestånd på grund av brott erhåller allmän förmånsrätt före skatter och allmänna avgifter. Brottskadelagen ändras så att målsäganden får möjligheter till ersättning från staten i ökad utsträckning. Kronofogden åläggs skyldighet att företräda målsäganden vid indrivning som om det varit allmänt mål. Införsel i lön får äga rum för skadestånd på grund av brott.

Hysning av rättsstaten

Kommitténs förslag syftar inte enbart till en ändrad syn på kriminalpolitiken. Förslaget ger också en grund för en ökad rättssäkerhet vid handhavandet av straffrätten. Det är viktigt att även den som inte delar kommitténs kriminalpolitiska syn uppmärksammar dessa mycket väsentliga inslag i förslagen.

Den nuvarande strafflagstiftningen innehåller många allmänt hållna bestämmelser. Lagstiftaren har ofta överlåtit till domstolar och administration att ge lagen ett innehåll. Lagstiftaren har således inte i konkret lagtext ägnat samma intresse åt frågan om bestämmande av påföljd som åt frågan om vilka handlingar som skall utgöra brott. Detta innebär självfallet stora risker för olikheter vid rättstillämpningen. Brottsbalken är här ett uttryck för tendenser i 50- och 60-talets lagstiftning. Lagstiftaren hade ett obegränsat förtroende för domstolarnas rättstillämpning. Man trod-

de rättstillämpningen om allt gott. Ett närmare regelsystem behöves ej till skydd för den enskilde.

Den allmänna debatten i samhället har under senare år klarlagt att här finns en stor brist i rättssystemet. Vi har i pressdebatten mött många angrepp på olikhet vid rättstillämpningen. Kravet på höjd förutsebarhet och likformighet har skärpts. Den enskildes skydd har betonats. Detta innebär att kommittéförslaget i dessa delar oberoende av vilken kriminalpolitisk uppfattning man har utgör ett viktigt inslag i det fortsatta arbetet för en ökad rättssäkerhet.

Denna förändring i synen på hur rättssäkerheten bör öka vid påföljdsbestämningen är inte endast någon svensk företeelse. Tendensen finns även internationellt. Det betonas alltmer att lagstiftningen behövs som ett skydd för den enskilde. Jag skulle vilja säga att vi lever ej för evigt i landet Idyllien. Den internationella erfarenheten från politiska kriser visar klart att lagen spelar en stor roll som skydd för den enskilde. Jeg skall här punktvis redovisa några förslag som bl.a. har till syfte att öka rättssäkerheten.

1. I Sverige har vi inget samlat system för efter vilka principer *straffmätning* skall ske. Det finns några utspridda bestämmelser i brottsbalken som anger att hänsyn skall tas till ungdom, psykiska defekter m.m. Straffmätningen sker därför i stort efter den allmänna erfarenhet som finns inom domstolarna. Detta medför självfallet stora svårigheter i strävan att uppnå en enhetlig rättstillämpning. Vi har i många länder sett exempel på hur man genom lagstiftning försökt att öka enhetligheten. Finland, Österrike och USA är goda exempel på detta.

Kommittén föreslår ett nytt kapitel i brottsbalken med rubriken Om straffmätning och påföljdseftergift. Självfallet är det inga helt nya principer som kommittén föreslår skall styra straffmätningen. Det är snarare ett försök att i lag uttrycka de allmänna principer som i stort sett redan tillämpas. I flera avseenden råder emellertid tveksamhet om vilka principer som tillämpas. Det är därför viktigt att lagstiftaren tar ställning till om t. ex. gärningsmannens sätt att uppträda under förundersökningen skall ha betydelse eller om den omständigheten att gärningsmannen har angett sina medbrottslingar skall kunna påverka straffmätningen. Detta är exempel på frågor där tveksamhet råder i dag. En annan sådan fråga är om nådeskäl skall kunna beaktas redan av domstolen. Det är kommitténs bestämda uppfattning att ett straffmätningsskapitel inte minst för parterna är av stort värde när det gäller möjligheten att argumentera i straffmättningsfrågor. Inte minst erfarenheterna från Finland visar att en sådan lagstiftning är av stort värde.

Kommittén föreslår även en närmare reglering av *påföljdsvalet*. Detta sker i ett nytt kapitel i brottsbalken med rubriken Om val av påföljd. Förslaget får ses som en utbyggnad av nuvarande regelsystem med beaktande av uppnådda forskningsresultat. Kommittén betonar att fängelse skall vara den påföljd som man tillgriper när det inte är möjligt att använda någon icke frihetsberövande påföljd. Även vad gäl-

ler påföljdsvalet grundar kommittén sina förslag i stora delar på nuvarande rätts-tillämpning. Kommittén försöker främst att mot bakgrund av den kriminalpolitik kommittén förordar ge mera precisa regler för valet mellan de olika påföljderna.

2. Det råder f.n. stor osäkerhet i vårt land om vilken betydelse återfallet skall ha. Självfallet har återfallet betydelse för påföljdsvalet. Det finns emellertid olika uppfattningar i domstolarna om återfallet även skall ha betydelse vid straffmätningen. Tendensen torde under senare år ha gått i den riktning att återfallet getts allt mindre betydelse. Kommittén föreslår att återfallet ej skall beaktas vid straffmätningen för det nya brottet. Samtidigt använder kommittén den återstående strafftiden som erhålls vid en villkorlig frigivning till en reglering av konsekvenserna av att ett brott utgör återfall. Vi får härmed en reglering av den tid under vilken återfallet kan få betydelse. Vi får också en reglering av inom vilka ramar domstolen kan ge återfallet betydelse för den nya strafftiden. Denna reglering är för kommittén ett väldigt viktigt led i arbetet för ökad rättssäkerhet. Den totala frihet som domstolarna har för närvarande menar kommittén är från rättssäkerhetssynpunkt olycklig.

3. I Sverige har under senare år *den villkorliga frigivningen* debatteras livligt. Anledningen till detta synes ha varit att sedan halvtidsfrigivningen i Sverige allmänt infördes även vid de korta straffen blev alla uppmärksammade på att halvtidsfrigivning förekom i stor utsträckning. Det förhållandet att halvtidsfrigivning successivt införts framförallt för de långa straffen under 60-talet och 70-talet hade inte uppmärksammats tidigare. Få synes ha haft kännedom om att halvtidsfrigivningen användes i den utsträckning som skedde. När fängelsestraffkommitténs förslag om halvtidsfrigivning genomfördes blev alla uppmärksammade på problematiken. Det visade sig finnas en stark opinion för att i allt fall större delen av ett utmätt straff skulle verkställas. Kommittén har tagit intryck av denna opinion och föreslår bl.a. därför att vi skall övergå till en allmän tvåtredjedelsfrigivning. En frigivning som för alla skall vara obligatorisk. Fördelen med en sådan ordning är bl.a. att vi får bort de administrativa beslut som finns för närvarande när det gäller strafftider över två år. I dessa fall avgör nu kriminalvårdsnämnden om frigivning skall ske efter halvtid eller efter tvåtredjedelstid. Den återfallsprognos som nämnden här ålagt att göra har visat sig svår – för att inte säga omöjlig – att utföra. Nämnden har därför tvingats att i stor utsträckning använda schabloner vid ställningstagandena. Det finns därför starka skäl som talar för att detta sätt att bestämma strafftid bör avskaffas. Erfarenheterna inom kriminalvården av den obligatoriska frigivningen synes enbart ha varit positiva. Det har setts som en fördel att ha en bestämd frigivningsdag. Därigenom har man kunnat anpassa frigivningsförberedelserna till en bestämd tidpunkt. Man har sluppit ifrån alla ofta tveksamma intyg från arbetsgivare och andra, som tidigare ofta anskaffades av de intagna för att övertyga nämnden om lämpligheten av att tidigarelägga frigivningen.

Naturligtvis frågar sig många varför kommittén inte avskaffar den villkorliga frigivningen. Jag vill ge fyra huvudskäl för detta. För det första har praktiskt taget alla

länder någon form av villkorlig frigivning. Detta innebär att Sverige skulle utgöra ett undantag i det internationella samarbetet vad gäller bl.a. straffverkställigheten. Det ser kommittén som en stor nackdel. Om vi inte eftersträvar ett större antal intagna i kriminalvårdsanstalterna innebär ett avskaffande av den villkorliga frigivningen att vi måste drastiskt minska de av domstol använda strafftiderna. Sverige kommer då även här att utgöra ett undantag – internationellt sett. Detta kan från många synpunkter vara en stor nackdel.

Kommittén anser för det andra att en återstående strafftid är viktig om man skall ha någon form av eftervård eller efterkontroll sedan en intagen lämnat anstalten. För att denna eftervård skall bli meningsfull är det nödvändigt att ha en sanktion för den som inte följer de regler som ställs upp. Förverkande av en del av den strafftid som återstår efter den villkorliga frigivningen är i vissa fall ett lämpligt instrument att använda som hot för att framtvunga en medverkan från den frigivne.

Kommittén anser för det tredje att det är värdefullt att närmare reglera återfallet. Den återstående strafftiden vid villkorlig frigivning ger på ett enkelt sätt en modell för en närmare reglering av återfallet. Detta har jag redovisat tidigare.

Slutligen vill jag för det fjärde nämna den kriminalpolitiska aspekten. Ett avskaffande av den villkorliga frigivningen skulle kräva drastiskt ändrade straffskalor och i många fall en dramatiskt ändrad straffmätning. Jag tror att det av många skäl – inte minst politiska – är mycket svårt att genomföra en sådan förändring. Eftersom vi med den straffnivå som vi redan har i Sverige inte anser det lämpligt att höja straffnivån ytterligare, anser vi stora kriminalpolitiska risker förenade med en sådan övergång.

4. För närvarande råder det stor osäkerhet om vilka *kriterier som skall ligga till grund för bestämningen av straffskalan för de olika brotten*. I förarbetena till de straffskaleändringar som genomförts under de senaste decennierna finns vitt skilda argument för höjningar eller eventuellt sänkningar av straffskalorna. Det talas om nödvändigheten av att höja straffet för att uppnå vissa processuella konsekvenser. Det sägs att straffskalan höjs därför att den aktuella typen av brott i allmänhet begås av personer som är kriminella. Ett annat argument för en straffhöjning är att ett visst brott har ökat i antal. Kommittén betonar i denna fråga att straffskalan är det sätt på vilket lagstiftaren talar om för domstolarna hur allvarligt lagstiftaren ser på ett visst brott. Det kan då inte vara rimligt att helt ovidkommande skäl, som t. ex. processuella överväganden, skall styra straffskalans utformning. Om sådana argument tillmäts vikt vid utformningen av straffskalor förlorar straffskalan sin roll som riktmärke för domstolarna vid straffmätningen. Vi föreslår därför att enbart brottets straffvärde skall avgöra hur straffskalan för ett visst brott skall utformas.

5. Kommittén föreslår en mera nyanserad straffmätning vid *rattfylleri* och att böter i viss – begränsad – utsträckning skall ersätta fängelsestraffet. Kommittén ser sina förslag även i denna del som ett led i arbetet för en ökad rättsäkerhet. Vi anser det ovärdigt en rättstat att gränsen mellan böter och fängelse skall – som för närva-

rande är fallet – avgöras enbart med beaktande av promillegränsen. Det kan vara tillfälligheter som avgör om man hamnar över eller under den i Sverige så sakrosänkta 1,5-promillegränsen. Promilletalet påverkas således av det sätt på vilket man intagit alkoholen t. ex. om det skett i samband med måltid, av tidsutdräkten mellan gripande och provtagning och av tillfälliga tidsmässiga fluktuationer i promilletalet. Vi vet att promilletalet ger en viktig indikation om en trafikants trafikfarlighet. Samtidigt torde det vara uppenbart att promilletalet i sina detaljer ej alls har så avgörande betydelse som rättstillämpningen antyder. Vi föreslår därför en nyansering av straffmätning och påföljdsval vid rattfylleribrottet.

Straffvärde

En viktig och betydande arbetsuppgift har för kommittén varit att bestämma olika brotts straffvärde. En samlad straffvärdeöversyn har knappast tidigare skett i vårt land. Jag vill erinra om att brottsbalkens förarbeten, som för övrigt inte behandlar de specialstraffrättsliga brotten, inte har några mera allmänna överväganden om brotts straffvärde. I de betänkanden som ligger till grund för brottsbestämmelsen i brottsbalken såg man det som sin uppgift att i stort behålla den straffvärderelation som fanns. Man ansåg inte att det fanns anledning att göra någon genomgripande översyn av straffvärdena för olika brott.

Vad är det som har hänt som gör att det kan finnas anledning att nu ta upp denna problematik. Jag vill nämna några saker. Konsumtionssamhällets framväxt under tiden efter andra världskriget har betytt mycket. Tillgången på varor har blivit en helt annan än tidigare. Vi har fått en annan struktur i vår handel. Den allmänna levnadsnivån, mätt i ekonomiska termer, har stigit väsentligt. Vi har också under senare år fått ett ökat medvetande om miljöns betydelse. Skatter och avgifter har fått en helt annan betydelse i samhället. Att en allt större del av vår konsumtion sker via skatter och avgifter är naturligtvis en faktor som måste beaktas vid straffvärdebedömningen. Narkotikamissbruket har vunnit insteg i vårt samhälle. Vad gäller sexualbrotten har också mycket hänt. Kvinnans ställning har förändrats. Religionens minskade betydelse skall noteras. Dessutom har vi sedan brottsbalken infördes fått en hel del nya brott. Det är naturligt att nu göra en jämförelse mellan dessa och de brott som fanns tidigare. Och som jag nämnde tidigare har lagstiftaren i olika sammanhang haft olika grunder för bestämmandet av straffskalor. Även detta motiverar en översyn.

Hur skall då en straffvärdebedömning ske? Vilken information behövs för att komma fram till ett beslut om ett brotts straffvärde. Det allmänna rättsmedvetandet måste ligga som en bakgrundsinformation vid all straffvärdebedömning. Det är visserligen mycket svårt att med någon säkerhet uttala sig om inställningen bland allmänheten till straffvärdet hos olika brott. Sedan några år finns i vårt land en förhållandevis omfattande undersökning om allmänhetens inställning till olika brotts straffvärde. Kommittén anser att man måste ta stor hänsyn till den information

som här kan inhämtas. Detta innebär inte att kommittén anser att det allmänna rättsmedvetandet – allmänhetens inställning – helt skall styra utformningen av ett brotts straffvärde. Det är också viktigt att lagstiftaren har en möjlighet att genom utformningen av straffskalorna påverka allmänhetens inställning till olika brotts straffvärde.

Det viktigaste vid en straffvärdebedömning är att försöka klargöra ett brotts skyddsobjekt och de negativa effekterna av en viss brottsart. Det är genom att undersöka dessa negativa effekter som man kan få en något fastare grund för bedömningen av hur ett brotts straffvärde skall bestämmas. Självfallet är detta ingen lätt uppgift. Det leder lätt till subjektiva värderingar. Det blir lagstiftarens uppgift att ge sin syn på denna fråga. Det är naturligt att politiska värderingar här ofta kommer att spela en stor roll.

Jag kan i detta sammanhang inte underlåta att varna för att låta effektivitetsresonemang ligga till grund för straffvärdebedömningar. Ett sådant resonemang kan leda till att brott som ökar får en ständigt höjd straffskala. Brottet får därigenom en straffskala som väsentligt överstiger vad som kan anses rimligt.

Vid straffvärdebedömningen är det också viktigt att ta hänsyn till hur nära en direkt kränkning av skyddsobjektet den kränkande befinner sig. Desto närmare man befinner sig en direkt kränkning av skyddsobjektet, desto strängare skall straffskalan vara för det aktuella brottet.

Vad innebär kommitténs förslag till nya straffskalor. Här kan endast antydast några huvuddrag för att ange färdriktningen. Förmögenhetsbrotten har nedvärderats i förhållande till våldsbrotten. Kommittén anser att i dagens samhälle är ett angrepp på den personliga integriteten relativt sett mera allvarliga än vad som tidigare var fallet. Kommittén betonar också miljöbrottens straffvärde eftersom kännedomen om skadeverkningarna av dessa brott har ökat. Värdesättningen av vår miljö ger således anledning att höja straffvärdet för brott inom detta område. Kommittén anser vidare att skadegörelsebrotten är för lågt värderade. Tillgreppsbrott och skadegörelsebrott blir således mera likställda än för närvarande. Kommittén har också uttalat sig om förhållandet mellan brott mot staten och brott mot den enskilde. Kommittén anser att dessa brott i princip skall jämföras. Kommittén har alltså samma straffskala för skattebrott som för bedrägeri, förskingring och stöld. När det gäller narkotikabrotten så behåller kommittén i stort, med en viss höjning, den straffvärdebedömning som finns för närvarande. Rattfylleribrottet värderas upp. Kommittén höjer här straffskalan för de grövsta brotten samtidigt som möjlighet öppnas till en ökad nyansering vid de mindre allvarliga rattfylleribrotten.

Genom betänkandet Påföljd för brott har fängelsestraffkommittén i huvudsak slutfört sitt utredningsuppdrag. Det återstår främst vissa frågor om ansvarsfrihetsregler.

Adress: Carl-Johan Cosmo, Hovrättslagman, Box 187, Hovrätten över Skåne och Blekinge, S-20121 Malmö.